

Att förhindra utslagning: En social- eller näringspolitisk uppgift?

Åke Thörn

Utslagningen från arbetsmarknaden är sedan länge ett av de allra största samhällsproblemen. En intensiv diskussion har förts i bl a SMT under hela 1970-talet om utslagningens orsaker och effekter. Problembeskrivningar i ledare från början av 1970-talet kan i dag åtta år senare uttryckas i samma ordalag.

Kanske är det hög tid att lämna beskrivningarna och förslagen till individinriktade åtgärder till förmån för mer generella insatser. En stark regional näringspolitik med förstärkt inflytande av de anställda skulle kanske om än långsamt kunna vända utvecklingstendensen.

Åke Thörn är företagsläkare på LKAB i Malmberget.

Begreppsparet *arbete och hälsa*, liksom motsatsen *arbetslöshet och ohälsa*, har en sådan innebörd att det självklart ligger inom den socialmedicinska intressesfären. Den socialmedicinska problematik som ligger insprängd i dessa begrepp är väldigt stor, i själva verket inryms i dem ett av de idag allra största samhällsproblemen – utslagningen. Det är därför inte underligt att Socialmedicinsk Tidskrift (SMT) under hela 70-talet ägnat problemet stor uppmärksamhet genom flera förtjänstfulla temanummer förutom enskilda artiklar. Problemet har belysts utifrån en mångfald av infallsvinklar av expertis från arbetsvård, försäkringskassa, socialvård, departement, fackföreningar, landsting, företagshälsovård och av nationalekonomisk och samhällsvetenskaplig expertis för att nämna några. Man kan år 1981 inte säga att problemet är vare sig okänt eller bristfälligt vädrat!

Vad man däremot underligt nog saknar mot bakgrund av denna långa tid av uppmärksamhet eller

”observerande expektans” av utslagningsproblematiken är *nya* infallsviklar och förslag till satsningar att komma till rätta med den. Det skulle säkert inte vara betydelselöst om sådana förslag fördes fram av och diskuterades i SMT. Den intensiva diskussion som under 70-talet förts i SMT har kretsat kring *beskrivningar* av utslagningens orsaker och effekter samt hur man för *individen* skall kunna *mildra dessa effekter*. Man har diskuterat och redovisat resultat av de arbetsvårds- och utbildningsresurser som kan sättas in för att förbättra den arbetshandikappades förutsättningar. Man har diskuterat och beskrivit och knutit förhoppningar till främjandelagens olika möjligheter att genom sina regler befrämja de arbetshandikappades situation och man har redovisat tankar om företagshälsovårdens möjligheter att hjälpa.

Man tvingas dock konstatera att alla diskussioner och insatser till trots så har de arbetshandikappades situation 1981 inte förbättrats. Hjälpinsatserna har mer haft en socialpolitisk effekt – tryggt den arbetshandikappades försörjning vilket naturligtvis är bra – än en arbetsmarknadspolitisk – lett till en minskning av utslagningen, som tvärtom ökat! 1979 var drygt 270 000 människor i Sverige arbetslösa eller i vissa arbetsmarknadspolitiska åtgärder som utbildning, arbetsvård etc! Till detta kommer samma år en förekomst av nära 300 000 förtidspensionärer – en stor del av dessa sannolikt pensionerade på arbetsmarknadsmässiga grunder.

Osynliga, okontrollerbara strömmar

Georg Svahn ställer i sin egenskap av temaredaktör för ett av SMT:s temanummer om arbete 1972 (SMT: 49, 1972; 9) den *redan då* berättigade frågan:

”Slösar vi möjligen vår kraft på att utreda och beskriva problemen?”

Det förefaller som om utvecklingen svarat *ja* på den frågan! Dessvärre fortsätter vi huvudsakligen att utreda och beskriva problemen.

I ett nytt temanummer om arbete fyra år senare (SMT: 53, 1976;2) konstaterar Georg Svahn, mot bakgrund av i det numret redovisad ökad utslagning, att det *trots* den klara politiska satsningen på integration av de arbetshandikappade förefaller:

”som om utvecklingen av osynliga, okontrollerbara strömmar i stort sett drivs i samma riktning som förut. Eller är det så väl att det bara är tröghet; att det tar tid för rodret att verka?”

Hur länge trögheten kan hindra rodret att verka kan naturligtvis diskuteras. Dock har det sedan frågan ställdes gått ytterligare fyra år utan rodereffekt och man bör starkt befara att det faktiskt är ”*osynliga, okontrollerbara strömmar*” som hindrar kursomläggningen!

De åtgärder som vidtagits med målet att förhindra utslagning har ur sitt målsättningsperspektiv misslyckats, trots att insatserna varit enorma om man ser till deras kostnader. De har emellertid enbart knutits till den utslagningshotade *individen* – något Jersild 1970 kallade ”förbandslådeprincipen”:

”Läget är alltså enligt min mening detta: vi har en alltmer markerad tendens att betrakta varje enskild människa ur lönsamhetssynpunkt. Denna tendens har inte minskat i Sverige – tvärtom tror jag att den 1970 är mer markerad än för några decennier sedan. Å andra sidan har man för att balansera denna inhumana tendens infört vad jag vill kalla *förbandslådeprincipen*. Förbandslådeprincipen innebär att man hakar på olika hjälpåtgärder.” (SMT: 47, 1970; 10)

Och Jersilds i samma artikel avslutande skräckvision är närmare nu 10 år senare:

”I ett A- och ett B-lag. Vi får då en liten högproduktiv, högavlönad elit som håller ett hård-rationaliserat näringsliv i toppform och så att säga släpar den stora inaktiva delen av befolkningen efter sig på en säng med gummihjul. Och människorna på sängen har små röda flaggor i händerna som det står – ’Leve produktionsökningen’ på.”

Företagarnas röst saknas i diskussionen

De strömmar Svahn talat om och som driver ut-

vecklingen på tvärs mot vad som anses politiskt önskvärt må vara *osynliga* men de är ej *okända*. Deras mänskliga företrädare har valspråk liknande ”*att vara men inte synas*”. I sin ledare för temanumret om arbete 1972 (SMT:49, 1972;9) påpekar Svahn att de dessutom är tysta:

”Det är intressant att inventera diskussionsdeltagarna (i diskussionen om arbete, arbetshandikappade och utslagning). Bland dem, som kräver integration, finns forskarna, fackföreningarna, politikerna – i alla partier – läkarna, socialarbetarna En grupp saknas nästan helt: Företagarna. De som skall göra det! De som skall integrera 100 000-tals arbetslösa, arbetshandikappade etc. Företagarna är upptagna på annat håll. De för en annan debatt: En debatt om förutsättningarna för näringslivets fortbestånd. En debatt om bristande lönsamhet, om bristande investeringsvilja, om för höga kostnader, främst för löner, om nödvändigheten att fortsätta strukturrationaliseringen, dvs öka utslagningen”.

Utan någon som helst förändring eller reservation tål allt detta att sägas ännu *åtta* år senare!

Och därför är det hög tid att i Socialmedicinsk Tidskrift lämna beskrivningarna av utslagningen och förslagen till individinriktade åtgärder till förmån för en diskussion kring vad som skall till för att göra den ”*osynliga, okontrollerbara strömmen*” såväl synlig som kontrollerad.

Landshövding Hans Hagnell i Gävle har oförtröttligt men ganska ensamt hävdad att arbetsmarknadspolitiken i realiteten är en socialpolitik och som sådan oduglig till att vända utslagningen. Han pläderar sedan flera år för en stark regional *näringspolitik* som ett nödvändigt grepp för att på sikt långsamt kunna vända utvecklingstrenden beträffande utslagningen. Och säkert blir med sådana grepp ”strömmen” mer kontrollerbar än idag, och *än mer* om de anställda får ett kraftigt förstärkt inflytande i sina företags drift och planering.

Kan då slutligen SMT:s många författare under 70-talet i ärendet ”utslagning” ge stöd åt ett näringspolitiskt tänkande och åt en maktförskjutning inom företagen åt de anställda till? Och vad har de för andra idéer?